

Куранда В. В.,

аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

ДЕРИВАЦІЙНА СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ У ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНОЮ «FICO – ІНЖИР»

Анотація. У статті зосереджено увагу на питанні лексико-семантики на позначення назв рослин і дериваційній семантиці похідних у лексико-словотвірних гніздах із вершиною «fico – інжир». Розкрито особливості семантики й етимології лексико-словотвірного гнізда з вершиною «fico – інжир», що вживається в італійській мові загалом і діалектах зокрема.

Ключові слова: лексика рослин Біблії, лексико-словотвірне гніздо з вершиною «fico – інжир», дериваційна семантика лексем.

Постановка проблеми. Лексика на позначення рослин відзначається великою інформативністю, оскільки флора споконвіку посідає в житті людини важливе місце [6, с. 122]. Серед широкого обсягу робіт, що так чи інакше пов'язані з традиційними знаннями людства про рослини, є такі, які зосереджені на якій-небудь одній складовій – словниковому фонді чи мотиваційному аспекті номінації флори, стародавніх текстах, Біблії чи використанні рослин у медицині, а існують і такі, що торкаються всіх цих аспектів. Найменування рослин в італійській мові досі не були об'єктом лінгвістичного аналізу. Саме цим зумовлена актуальність пропонованого дослідження, спрямованого на виявлення особливостей номінації рослин, що згадуються в Біблії.

Метою статті є розгляд досліджуваного матеріалу в таких аспектах: шляхи та способи номінації лексики флори, узяті з Біблії, і дериваційна семантика власне лексем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уже з перших сторінок Біблії ми помічаємо, що флора в житті людини відіграє важливу роль. Підтвердженням цього є такий вислів.

«...І сказав Бог: ось, Я дав вам усяку траву, що сіє насіння, яка є на всій землі, і всяке дерево, яке має плід, що сіє насіння; – вам це буде в їжу...» Буття, 1, 25-2 [1, с. 21].

Відомо, що рослинна їжа була для людей Едему – Адама та Єви – найпершою і єдино можливою їжею. Можна припустити, що в ті прадавні часи люди, мабуть, не мали особливих проблем зі здоров'ям, оскільки всі біохімічні процеси підлягали автоматичній саморегуляції системами адаптації організму. Вони, проблеми, вочевидь, почали виникати і примножуватися в старозавітні часи після дозволу споживати м'ясо принесених у жертву Богам тварин, бо навіть спостереження за їхніми мукками неодмінно мало викликати моральний, а споживання – фізіологічний дискомфорт. Чи не тому в Біблії описано безліч випадків фізичних страждань людей і їхнє зцілення за допомогою молитов, трав і зілля [2, с. 18].

Найчастіше в Біблії згадуються рослини, із яких добували ароматний елей, тобто ефірні олії. Проте й інші дари природи люди отримували і продовжують отримувати з Божого благословення. Отже, спробуємо прослідкувати закріплення най-

менувань представників флори в системі італійської мови та їхнього дериваційного потенціалу в аспекті формування лексико-словотвірних гнізд.

Інжир, або фігове дерево є одним із семи рослин Обітованої Землі, часто згадуваних у Старому й Новому Завітах. Для того щоб прослідкувати його походження, потрібно повернутися приблизно на 5 000 років назад. Уперше інжир з'явився десь у районі західної Азії. Із тих пір кочові народи зуміли поширити насіння смоківниці з одного місця в інше, щоб поліпшити обробку та використання й передати його середземноморським народам (єгиптянам, грекам, римлянам). У єгипетських папірусах говориться, що інжир був привезений із Сирії та вважався важливим елементом для влади народу. Його плоди їли свіжими, сушили, пресували, тоді як гілки захищали людей від палючих променів сонця. Він також використовувався як ліки, дрова для багаття й уважався символом родючості та процвітання, щастя на землі й після смерті [5, с. 110].

Італійський іменник *fico* – інжир походить від латинського слова *ficum*, яке має відмінний розвиток значення, порівняно з іншими найменуваннями фруктових дерев і плодів (наприклад: *melo/mela* – яблуна/яблуко, *pego/pega* – груша/груша тощо). Проте в найменуванні рослини й плода *fico/fico* відсутнє протиставлення чоловічий і жіночий рід, як у наведених вище прикладах. *Nuovo Grande Dizionario Italiano-Russo* презентує назву дерева й плода *fico* – 1) інжир, фігове дерево, смоківниця; 2) *fico secco* – інжир – синкретично в першому лексико-семантичному варіанті [4, с. 406].

Іменникова форма *fico* є жаргоном серед молоді й означає «крутий, класний», наприклад: *quanto sei fico!*; *è un ragazzo veramente fico!* – який ти крутий!; він справді крутий хлопець! [14].

У тосканському діалекті ця лексема означає манерність. У певних контекстах набуває переносного значення з негативним відтінком.

Розглянемо пропозиційно-семантичні типи дериватів лексико-словотвірного гнізда (далі – ЛСГ) «fico – інжир».

Пропозиційно-семантичні типи дериватів ЛСГ «fico – інжир»

Ficcanaso, ficchino, ficcone – італійський словник *Garzanti Linguistica* пояснює ці три лексеми так: той, хто занадто цікавиться справами інших. Характерним є той факт, що в більшості випадків вони вживаються в розмовному стилі мовлення [13].

Ficcanaso – складений іменник із двох основ, дієслівної та іменникової: *ficcare* (пхати) й *nasò* (ніс).

Ficchino та *ficcone* мають основу *ficc* і суфікси альтерації *-ino* (надає іменнику зменшувальне значення) та *-one* (надає відтінок зневаги).

На основі етимологічного дослідження лексем цього гнізда можна побудувати словотвірний ланцюжок: *ficcanaso: ficcare (лат.) – figere (лат.) – figo (лат.) – fico – ficcare + naso = ficcanaso; ficchino: ficcare (лат.) – figere (лат.) – figo (лат.) – fico – ficcare + ino = ficchino;*

ficcone: ficcare (лат.) – figere (лат.) – figo (лат.) – fico – ficcare + one = ficchone.

Не всі похідні слова можна схематизувати. У семантиці цих слів можна виділити змістові структури, що дають змогу зрозуміти сутність і причину метафоризації. У семантиці слова *ficcanaso* можна виділити таку пропозицію: 1) пхати носа, що на основі метафоризації означає занадто цікавитися чужими справами. Основою порівняння в цьому випадку, як ми бачимо, є початковий варіант латинської основи дієслова *ficcare*, яке шляхом історичних змін отримало форму *ficcare*. В італійській мові з цим дієсловом утворився вираз *ficcare il naso* – пхати ніс не у свої справи, звідси шляхом зрощення й утворився цей дериват *ficcanaso*.

Ficcante – той, що рветься напролом. Прикметник, утворений поєднанням дієслова *ficcare* та суфікса *-ante*. Цей суфікс є похідним для утворення прикметників та іменників, які зберігають у семантиці значення дієслівної форми, що слугувала словотвору.

На основі етимологічного дослідження лексеми цього гнізда можна побудувати словотвірний ланцюжок: *ficcare (лат.) – figere (лат.) – figo (лат.) – fico – ficcare – ficcante.*

Цей дериват співвідноситься із пропозицією: 1) прориватися, йти вперед. Суфікс *-ante* утворює прикметник від дієслова. Основою порівняння тут є ознака цілеспрямованості.

Fichetto – особа привабливої зовнішності. Можна вивести таку схему утворення: *fico (с+h перед літерою е) + -etto*. Суфікс *-etto* має пестливо-зменшувальне значення, що надає іменнику відтінок привабливості.

Отже, у цьому дериваті важко обмежитися лише однією структурною схемою. А пропозиції метафоричних дериватів, що ми умовно вираховуємо, теж не можуть бути зафіксовані з необхідною точністю й повнотою. У самому значенні деривата мотивувальне слово може бути відсутнім, воно розчиняється в метафоричній семантиці.

Ficaia, ficosecco, ficus – інжир. *Ficaia* – дериват, характерний для тосканського діалекту. Іменник походить від латинської форми *ficaia(m)* [14]. Спробуємо побудувати словотвірний ланцюжок: *figiare – figere – figo – ficus – ficaria(m) – ficaia.*

Ficosecco – іменник, утворений поєднанням двох основ: *fico* (інжир) + *secco* (сухий, висушлий). *Ficosecco* означає більшою мірою інжир, який зазнав хімічної обробки, щоб його висушити [9, с. 127].

Словотвірний ланцюжок цього деривата виглядає так: *figiare – figere – figo – fico + secco = ficosecco.*

Ficus – латинська форма іменника *fico*, яка використовується в італійській мові. Джакомо Сарагоза наводить різні варіанти походження цієї лексеми. Перший варіант – від грецької *sykon*, через східне походження цієї рослини. Другий варіант – відкидається корінь *sykon* і обирається грецьке слово *rho*, що означає «виробляти, давати плоти». Значення похідного слова пов'язане із родючістю цієї рослини [10, с. 124].

Ficina – фіцин – рослинний фермент, який отримують із листя інжирного дерева [7, с. 187]. Дериваційний процес тут пояснюється основою слова, семантика якої зберігає назву рослини. Звідси утворюється пропозиція: рослинний фермент, який отримується з фігового дерева [12].

Словотвірний ланцюжок виглядає так: *ficcare (лат.) – figere (лат.) – figo (лат.) – fico – ficina.*

Пропозиційно-семантичні типи дериватів ЛСГ «fico – інжир»			
1. Суб'єкт – предикат – об'єкт			
особа	називати	fico	iccanaso, ficchino, ficcone – пронира, допитливий; ficcante – той, що рветься напролом; fichetto – красунчик
1. Об'єкт – предикат – об'єкт			
рослина	означати	fico	ficaia, ficosecco, ficus – інжир ficodindia – опунція
рослина	називати	fico	
2. Час – предикат – об'єкт			
місяць	коли до-стигають плоди	fico	ficaio – вересень
3. Місце – предикат – об'єкт			
місце	рости	fico	ficheto – інжирова діброва
4. Дія – предикат – об'єкт			
дія	називати	fico	ficcanasare – лізти не у свої справи
5. Ознака з використанням об'єкта			
нази-вати	fico	ficoso – 1) нудний, 2) капризний, 3) манерний	

Ficodindia – опунція. У різних регіонах Італії ця рослина має свою назву: *figo d'India, figu turco* (Liguria); *agnus* (Piemonte) *figh d'asen* (Lombardia), *zavat* (Emilia), *ficarozzi, ficoronia* (Campania), *sicodianni* (Puglia), *ficu 'nianu, sicovindea* (Calabria), *ficodinnia, ficu pala* (Sicilia), *figu morisca* (Sargegna) [14].

Опунція поширилася із плоскогір'я Мексики. Ацтеки називали її *poralli* й уважали своїм символом. Існує твердження, що назва опунції народилася завдяки Христофору Колумбу, який уважав, що приплив до берегів Індії [14]. Досліджуваний дериват утворюється за допомогою іменника *fico* + прийменник *di* + географічна назва *India*. Прийменник *di*, поєднуючись із лексемою *India*, за правилами італійської мови, апострофується *d'India* й перекладається родовим відмінком – Індії. Проте під час словотворення апостроф і голосна «i» зникають.

Ficaio – інжировий місяць, тобто вересень. Складається з основи *fic* + *-aio*. Суфікс *-aio* походить від латинського суфікса *-arius*. Тут можна процитувати італійського лінгвіста Паво Текавчич: «Один із найважливіших номінативних суфіксів у романських мовах – це, без сумніву, суфікс *-arius*, за допомогою якого утворюються відносні прикметники, наприклад *argentarius* – той, який належить до срібла, *ficarius* – той, який належить до інжиру» [11, с. 248].

Ficheto – інжирова діброва. Утворюється за допомогою основи *fic* (+ *h* перед *e*) та суфікса *-eto*. Цей суфікс у більшості випадків називає місцевість. Має латинське походження й у латинській мові переважно утворює пасивні дієприкметники. Ця форма дієприкметника перейшла й в італійську мову [14].

Дериват *ficheto* співвідноситься із пропозицією: місце, де ростуть інжирові дерева.

Ficcanasare – лізти не у свої справи. Дієслово складається з двох основ: *ficcare* + *naso*. Закінчення *-are* переходить у кінець лексеми та формує дієслово.

Для цього похідного слова можна виділи такі пропозиції: 1) пхати носа; 2) цікавитися не своїми справами. Перша пропозиція має дослівний характер, хоча в українській мові цей вираз має й метафоричний підтекст. Друга пропозиція – експлікація характеру метафоричного зв'язку мотивованого слова з мотивуючим. На якій основі і як проходить порівняння одного слова

з іншим, загалом залежить від перцептивного, якщо не життєвого загалом, досвіду мовця та від його суб'єктивних кваліфікацій і оцінок, які важко підвести під певні чіткі формули. Це свідчить про те, що семантика дериватів, утворених метафоричним шляхом, завжди фразеологічна, а семантичні зрощення в таких словах практично повністю відповідають значенню слова [3, с. 241].

Ficoso – лексема має три лексико-семантичні варіанти: 1) нудний, 2) капризний, 3) манерний. Цей дериват дуже тяжко розкласти на пропозиції. Проте саме ця форма пов'язана з додатковим значенням іменника *fico* в негативному контексті.

Складається з основи *fico* + *-oso*. Суфікс *-oso* формує прикметники, які позначають характеристику, виражену базовим іменником.

Словотвірний ланцюжок лексеми *ficoso*: *figicare* (лат.) – *figere* (лат.) – *figo* (лат.) – *fico* – *ficoso*.

Висновки. Поданий вище аналіз дериваційної структури лексеми *fico* дає нам змогу говорити про те, що кожен дериват являє собою акт концептуалізації. Говорячи про концептуалізацію, ми маємо на увазі відображення уявлень про світ у свідомості людини. Відображення знань про світ більшою мірою реалізується на рівні комплексних одиниць дериваційної системи. У цьому випадку досліджується лексико-словотвірне гніздо, де деривати побудовані за кількома словотвірними моделями й виявляють різні аспекти певного концепту. Важливо відмітити, що реалізація концепту через гніздо, розкриває лише певну частину концепту, яка добре представлена на рівні словотвору.

Література:

- Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – 1416 с.
- Виборнова В.К. Від легенди до сучасного наукового обґрунтування використання рослин у виробництві функціональних харчових продуктів-фітоконцентратів «Екомед» / В.К. Виборнова, І.В. Моспан, Н.М. Постоєнко // Фітотерапія. – 2014. – № 4. – С. 18–22.
- Евсеева И.В. Комплексные единицы русского словообразования: Когнитивный подход / И.В. Евсеева. – М. : Либроком, 2012. – 312 с.
- Зорько Г.Ф. Новый большой итальянско-русский словарь / Г.Ф. Зорько. – 3-е издание, стереотипное. – М. : Русский язык медиа, 2006. – 1223 с.
- Мурашко О.С. Рослини-символи Старого та Нового Світу в бібліографічних джерелах / О.С. Мурашко, В.В. Немерцалов // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17. – Вип. 1 (7). – С. 105–138.
- Сафарова Р.З. К вопросу об изучении ботанической терминологии башкирского языка (на материале названий растений) / Р.З. Сафарова // Вопросы лексикологии и лексикографии башкирского языка. – 1983. – С. 121–124.
- Словник іншомовних слів / за редакцією О.С. Мельничука. – К. : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія», 1974. – 776 с.
- Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. 1979. – С. 589.
- Saragosa G. Etimologia e leggende di un albero “storico”: il fico / G/ Saragosa. – Silvae, 2005. – p. 124–130.
- Saragosa G. Alberi: Etimologia, storia, miti e leggende / G. Saragosa. – Avellino : Casa Editrice Scuderi, 1999/ – 161 p.
- Tekavcic P. Grammatica storica dell'italiano / P. Tekavcic. – IL Mulino, 1972. – 343 p.
- Мавлютов Р. Большая энциклопедия нефти и газа / Р. Мавлютов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ngpedia.ru/index.html>.
- I Nuovi Grandi Dizionari italiani Garzanti Linguistica / De Agostini Scuola Spa [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.garzantilinguistica.it>.
- Treccani G. Enciclopedia italiana Treccani.it / G. Treccani [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.treccani.it>

Куранда В. В. Деривационная семантика производных в лексико-словообразовательных гнездах с вершиной «fico – инжир»

Аннотация. В статье сосредоточено внимание на лексике для обозначения названий растений и деривационной семантике производных в лексико-словообразовательных гнездах с вершиной «fico – инжир». Раскрыты особенности семантики и этимологии лексико-словообразовательного гнезда с вершиной «fico – инжир», что употребляется в итальянском языке в целом и диалектах в частности.

Ключевые слова: лексика растений Библии, лексико-словообразовательное гнездо с вершиной «fico – инжир», деривационная семантика лексем.

Kuranda V. Derivative semantics of derivatives in lexical word-building nest with the top “fico – fig”

Summary. This article deals with the vocabulary that indicates the names of plants and the derivative semantics of lexical word-building nests with the top “fico – fig”. Revealed the semantic and etymology peculiarities of lexical word-building nest with top “fico – fig”, that is used in Italian as a whole, and in particular dialects.

Key words: vocabulary of the plants from the Bible, lexical word-building nest with the top “fico – fig”, the derivative semantic of lexemes.